

Språknytt

En framtid med kvensk side 18

Leder

Kväänin kieli myötätuulessa

Tässä Språknytt-lehessä saatat sukeltaa kväänin kielheen, yhteen Norjan nasjunaalisheen minoriteettikielheen. Kieliraatila on eriliikainen vastuu lujittaa minoriteettikielten käyttämistä ja kielten statusta yhteiskunnassa.

Se näkyy nyt merkkejä siitä ette kväänin kieli taas vahvistuu pitkän ja rikkovan norjalaistumisperiudun jälkhiin. Se on annettu ulos uusii kvääninkielisiä kielioppeja, uusi kväänin opettajitten koulutus alkaa nyt syksylä ja useammissa lastentarhoissa on alettu antaa kväänin kielen opetusta. Uuessa kielilakiehotuksessa, joka on nyt hööringissä, kväänin kieli saa lakivahvistetun statuksen nasjunaalisenna minoriteettikielänä. Nämät on tärkeät askelheet etheenpäin niin ette saatama turvata kväänin kielen elämän tulleevaisuussaki.

Kvensk i medvind

I denne utgaven av Språknytt kan du dykke ned i det kvenske språket, ett av de nasjonale minoritetsspråkene i Norge. Språkrådet har et særskilt ansvar for å fremme bruken av de nasjonale minoritetsspråkene og styrke deres status i samfunnet.

Etter en lang og ødeleggende periode med fornorskingspolitikk er det tegn til at det kvenske språket er i ferd med å styrkes. Det har kommet kvenske grammatikker, en ny kvensk lærerutdanning starter opp i høst, og det er kvenskopplæring i flere barnehager. I forslaget til en norsk språklø, som nå er på høring, får kvensk også lovfestet status som nasjonalt minoritetsspråk. Dette er viktige steg på veien for å sikre et levedyktig kvensk språk i framtida.

Åse Wetås, direktør i Språkrådet

Innhold
3 | 2019

- 3 Talejkenkjenning i de tusen hjem
- 5 Språkbrukeren
- 6 Intervjuet

- 10 Bautaene i fagspråket
- 13 Offentlige etater bør lytte til Språkrådet
- 14 Språket er ei bukse
- 17 Med andre ord
- 18 Hjertespråket som ikke ville dø

- 23 Kven er du?
- 27 Minoritetsspråka i Noreg
- 30 Språknytrale kommunar kan òg få pris
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Leserspørsmål
- 36 Historia bak

Talegjenkjenning i de tusen hjem

Norske hjem, biler og arbeidsplasser fylles i disse dager av teknologi for talegjenkjenning. Utfordringen er å lage gode tjenester som fungerer på norsk.

AV BENEDICTE FROSTAD OG ÅSE WETÅS

«RING ONKEL ARNE», sier du på kav arendalsk til Siri på telefonen din. Men Siri finner ikke onkel Arne, selv om han er oppført i kontaktene dine. Leksikonet til talegjenkjenningen i Siri mangler nemlig en transkripsjon som ligger nær nok opp til arendalsdialekten.

Tidkrevende og kostbar utvikling

Flere datautviklere tilbyr talegjenkjenning for sentral østlandsdialekt, men systemet gjenkjenner ikke dialekter som skiller seg mye fra den. Skal flere dialekter kunne

gjenkjennes, kreves det mer kunnskap og flere og bedre språkteknologiressurser i talegjenkjenningsproduktene. Vi trenger først og fremst

- uttaleleksikon med transkripsjoner som dekker flere uttalevarianter per ord
- store taledatabaser som dekker en større del av dialektmangfoldet
- lingvister som har god kunnskap om norske dialekter, bokmål og nynorsk, og som kan utvikle ressursene ▶

Dette er også nødvendig for at dikteringsverktøyene skal holde et høyt presisjonsnivå. Presisjon er avgjørende blant annet for universell utforming, og dermed en forutsetning for at flere kan delta i arbeidslivet.

Vi er allerede mange som tar i bruk talegjenkjenning når vi kommuniserer med digitale assistenter: Vi slår av og på lys, åpner og lukker vinduer og styrer andre funksjoner i hjemmet ved hjelp av f.eks. Google Home. Slike digitale assistenter er særlig praktiske for mennesker med begrenset bevegelse.

Vi er enda flere som styrer funksjoner på datamaskiner og håndholdte enheter ved hjelp av f.eks. Google Assistant og Siri: De åpner og lukker programmer for oss og sender dikterte meldinger og e-poster. I en velutstyrt moderne bil kan vi med de integrerte assistentene styre temperatur, bilstereo og en rekke andre funksjoner. Talestyringen gjør at føreren kan holde blikket på veibanen, og det gjør trafikken tryggere.

Automatisk diktering og teksting

Mange land bruker allerede automatisk diktering i offentlige og private institusjoner, som nasjonalforsamlinger, domstoler og helsevesen. Det sparer samfunnet for mange arbeidstimer og mye penger og frigjør tid til mer krevende oppgaver. Det gjør det også mulig å produsere tekster raskere, til og med i sanntid. Med teksting av video- og lydopptak i sanntid kan de som ikke hører så godt, følge med på mange flere direkte-sendinger.

Europeiske pressebyråer har god erfaring med å bruke talegjenkjenning til automatisk diktering og teksting av lyd og video. Med denne teknologien kan man blant annet lettere sjekke fakta i nyhetssendinger og partilederdebatter på direkten.

Offentlig sektor må stille opp

Hvis taleteknologien skal være inkluderende i Norge, må den ta hensyn til norske dialekter. Hvis vi ikke kan bruke vårt eget språk og vår egen dialekt når vi snakker til bilen, smarthøytaleren og dikteringsverktøyet, kan det føre til frustrasjon og fremmedgjøring. I verste fall kan vi komme til å velge bort de nye teknologiske løsningene. Eller kanskje like ille: Vi mister vårt eget språk i møtet med teknologien.

De store utviklerne av talegjenkjenning i inn- og utland er klar over utfordringene dialektmangfoldet i Norge byr på, men de får ikke tak i taledatabaser og andre nødvendige ressurser. De sliter også med å finne nok medarbeidere med kompetanse i norske dialekter og målformer.

Utviklerne kan ikke alene bære ansvaret med å utvikle taleteknologi. Norsk er et lite språk. Det er minst like dyrt å utvikle gode digitale grunnlagsressurser for norsk som for de store verdensspråkene. Derfor må vi alle være med på å dra lasset: Offentlige organer sitter på store mengder taledata som de må gjøre tilgjengelige for utviklerne. Universitetene må sørge for at språkteknologien kommer inn i relevante studieprogrammer. Næringslivet må få tak i lingvister med rett kompetanse. Og Språkrådet og Nasjonalbiblioteket må fortsette å lage databaser og leksika slik at det kan utvikles gode tjenester og produkter for alle.

Ellers gir vi opp å ringe onkel Arne.

Benedicte Frostad er seniorrådgiver og Åse Wetås direktør i Språkrådet.

Innlegget stod på trykk i Computerworld 27/9.

Snubletråder i maten?

JEG HADDE OVERSATT en hyllemeter engelsk litteratur før jeg oppdaget at *chicken* ikke betyr kylling. Da var det et barn som påpekte at kylling het *chick*, og lurte på hva *chicken* var for noe rart. Jeg hadde papir fra Blindern på at jeg kunne litt engelsk, men dette måtte jeg rødmende slå opp. Resultatet kommer vi tilbake til, poenget er bare at engelsk er lumske greier.

Det blir ubehagelig klart når jeg ser på mine gamle språktabber og prøver å avgjøre hvilke av dem som er mest utbredt her på berget. Hvilken falsk venn lurer oss aller oftest?

Storm er en sterk kandidat. Jeg kunne sikkert gått gjennom et helt oversetterliv uten å oppdage at det slett ikke betyr «storm». Først gjennom utvidet flymeteorologi innså jeg omsider at glosen ikke er en vindstyrke på engelsk, *a storm* er simpelthen et uvær. Et roterende system med nedbør og annen ufyse, og gjerne vind, men ikke nødvendigvis.

En annen toppkandidat er *cliff*, som jeg feiloversatte i årevis før jeg ble skeptisk til alle romanskikkelsene som ramlet utfor «klipper» i stedet for å forulykke i vanlige skrenter som folk flest. Da slo jeg opp glosen og så at *cliff* absolutt aldri betyr «klippe». Det betyr «stup». Punktum. Klippe heter jo *rock*.

Likevel er det nok ved matbordet fellene ligger tettest. På et engelsk spisested kan man knapt åpne menyen uten at et virvar av sleipe snubletråder seiler utover duken.

Storfekjøtt heter jo *beef*, som ikke betyr «biff», som i stedet heter *steak*, som ikke betyr «stek», som derimot heter *roast* eller *joint*, som til alt overmål betyr «hasjsneip» også. Og til dessert er det sørgelig lett å glemme at *pie* slett ikke behøver være «pai», det kan like gjerne være bløtkake, og *apple pie* er som regel helt vanlig eplekake. Og *cream* betyr «fløte», ikke «krem», som heter *whipped cream*. Det er vel slik fargen *cream* er blitt til «kremgul», selv om krem er ganske hvit og neppe bør svelges om den har gulnet.

Også drikkekartet går inn for å narre oss. *Mineral water* betyr mineralvann, det virker jo trygt. Problemet er bare at norsk «mineralvann» også brukes om brus, som på engelsk heter *soda*, som ikke må kalles «soda» på norsk, for hos oss er *soda* ikke brus, men et blandevann som nok ligger nærmere virkelig mineralvann enn det vi til daglig kaller «mineralvann». Da må *soda*, som betyr «brus», oversettes med «mineralvann», som ikke må brukes som oversettelse av *mineral water*, som ikke er det vi pleier å kalle «mineralvann», men derimot ... vann med mineraler i. Slikt kan gi varmgang i en stakers oversetterknoll.

Og *chicken*? Det var artsnavnet, sa ordbøkene. Det dekket både hønemor og hanefar, men antydnet aldeles ikke at de var mindre-årige.

Så stol aldri på engelsk.

Norge blir digitalt – på norsk

– Teknologien må tilpasse seg det samfunnet vi lever i, sier digitaliseringsminister Nikolai Astrup. Han lover at språket blir ivaretatt i det digitale skiftet.

AV SIGRID SØRUMGÅRD BOTHEIM

I JANUAR 2019 BLE DET opprettet en helt ny ministerpost. Nikolai Astrup (H) ble utnevnt som digitaliseringsminister og fikk ansvaret for IKT-politikken i Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Noen har kanskje spurt seg hva digitaliseringen egentlig går ut på, og begrepet digitalisering kan kjennes både omfattende og abstrakt. Men Astrup sier at det mest av alt handler om å gi innbyggerne i Norge bedre tjenester.

– Min jobb er å hente ut så mange gevinster som mulig i den digitale revolusjonen vi står midt oppi. Det gjelder både offentlig sektor og privat sektor. Så har jeg også ansvar for den digitale grunnmuren som er mobilnett og bredbånd. Den type infrastruktur er helt avgjørende for at alle skal kunne delta i et digitalt samfunn.

Det offentlige skal oppleves som ett system I juni 2019 la Kommunal- og moderniseringsdepartementet frem strategien «En digital offentlig sektor». Målet med strategien er å lage sømløse tjenester på tvers av forvaltningsnivåene, slik at innbyggerne ikke skal behøve å oppgi samme informasjon til det offentlige mange ganger.

– Jeg tror ikke at folk bryr seg så mye om hvem som leverer tjenestene, om det er fylket eller staten, men at tjenestene er lett tilgjengelige, og at de har god kvalitet. I strategien har vi pekt ut syv livshendelser som er viktige eller angår mange. Å få barn er en slik hendelse. Da må du forholde deg til spesialisthelsetjeneste, helsestasjon, Nav, barnehage og skole. I dag baserer disse tjenestene seg stort sett på søknader, enten du søker om permisjon eller skoleplass. I fremtiden vil du kanskje få en SMS der det står at du har fått ►

«Klart lovspråk vil tjene
innbyggerne, men kanskje
ikke advokatstanden.»

tilbud om barnehageplass, i stedet for at du må gå inn på en kommunal nettside og lete frem et søknadsskjema, sier Astrup.

Ønsker en digital lovvask

I kommunikasjonen mellom innbyggerne og det offentlige er språket en viktig ingrediens, noe som er trukket frem i digitaliseringsstrategien. Det står blant annet at regjeringen vil utarbeide en veileder for digitaliseringsvennlig regelverk og klart lovspråk, og at det offentliges kommunikasjon og samhandling med brukerne skal skje på et klart og godt språk.

– Språk er viktig for digitaliseringen.

Skal vi oppnå et digitaliseringsvennlig regelverk, må vi ha et digitaliseringsvennlig språk.

Hva betyr det?

– De fleste lovtekster er utformet analogt, de åpner for mye skjønn, og da er det vanskelig å digitalisere dem. Det kan ikke være opp til programvareutviklere å tolke lovgivers intensjon. Det trengs et presist språk, der et begrep har samme betydning på tvers av ulike lover og regler. Det har vært opptellinger der ordet «inntekt» har hatt flere titalls definisjoner i ulike lover og regelverk. Da blir det vanskelig å lage sømløse tjenester.

Astrup forteller at departementet i flere år har støttet et prosjekt om klart lovspråk i regi av Universitetet i Oslo. Nå ønsker departementet å gå i gang med det han kaller en digital lovvask.

– Vi skal se på lover som står i veien for digitalisering i seg selv, for eksempel lover

som krever fysisk signatur, der e-signatur kunne vært et alternativ. Men vi skal også se på språket i de ulike lovene. Klart lovspråk og tydelig og enhetlig begrepsbruk vil tjene innbyggerne, men kanskje ikke advokatstanden.

Språket er helt sentralt

«Språk er en del av all omstilling. Man kan ikke lykkes med transformasjon om man ikke jobber med språk som en integrert del.» Disse ordene ble sagt av Kristin Weidemann Wieland, områdedirektør for forskning, innovasjon og digitalisering i KS, under Difis digitaliseringskonferanse.

«Skal vi oppnå et digitaliseringsvennlig regelverk, må vi ha et digitaliseringsvennlig språk.»

Kan det være lett å glemme språket i slike store prosesser?

– Jeg tror ikke det. Språket er helt sentralt i samfunnet vårt. Den dagen språket blir mindre viktig, har vi tapt noe vesentlig. Jeg mener det er mer oppmerksomhet rettet mot språket nå enn tidligere. Det ser man særlig i skolen. Norskundervisningen blir vektlagt sterkt. Hver dag skal foreldrene høre på at barna leser. Det er fordi språk er så grunnleggende, sier Astrup.

Må skje på norsk

Dersom du har en iPhone, har du sikkert prøvd å snakke med taleassistenten Siri. Da

«Den dagen språket blir mindre viktig, har vi tapt noe vesentlig.»

har du kanskje også opplevd at hun ikke skjønner hva du sier, og at du derfor må slå over til engelsk. Kan vi risikere det samme i offentlig sektor, der tjenester ikke blir tilgjengelige på norsk fordi kvaliteten er mye bedre på engelsk? Nei, sier Astrup.

– Vi er svært opptatt av at digitaliseringen må skje på norsk. Vi er en offentlig tjeneste som er til for norske borgere. Det er avgjørende at vi kan tilby tjenestene på norsk, både bokmål og nynorsk. I tillegg er jeg opptatt av at vi skal ivareta de mindre språkgruppene. På Universitetet i Tromsø har vi prosjekter som retter seg mot samisk og kvensk. Vi forsøker å ivareta alle de ulike språkene som praktiseres.

Men siden nordmenn flest er så gode i engelsk: Gjør det noe at for eksempel en kommunerobot bruker engelsk?

– En kommunerobot må bruke norsk. Det er ikke alle som snakker engelsk i Norge, og offentlig sektor skal være tilgjengelig for alle norske borgere. Flere kommuner har tatt i bruk Kommune-Kari, som er en norsk chatbot utviklet av et norsk selskap. Sist jeg besøkte en kommune som brukte Kommune-Kari, kunne hun svare på 6000 spørsmål på norsk. Det er ikke verst. Dessuten er hun selvlærende, så jo flere som bruker henne, jo bedre blir hun.

Mer taleteknologi

I Norge har vi allerede kommet langt med

å tilby digitale tjenester. Du kan sende skattemeldingen elektronisk, du kan søke om å få pensjon via nettsidene til Nav, eller du kan bestille en time hos legen ved å sende en tekstmelding. I fremtiden kommer vi ikke bare til å skrive med dingsene våre, vi kommer trolig også til å snakke mye med dem. En spesiell utfordring i Norge er at dingsene våre må forstå alle de ulike dialektene. Astrup sier at dette er et viktig felt, men at vi ennå har et stykke å gå.

– Vi kommer i økende grad til å snakke med digitale hjelpemidler. Dette blir spesielt viktig for dem som har nedsatt funksjonsevne. For eksempel vil en blind person ha stor nytte av å kommunisere med tale. Vi har testet ut automatisk teksting av videoer, og det fungerer godt på meg, for jeg snakker ganske bokmålsnært. Men vi har også testet det på folk som snakker andre dialekter, og da fungerte det ikke. Så det står igjen litt før teknologien er god nok. Men det er en stor utvikling på dette feltet, og problemene vil bli løst.

Er Norge et vanskelig land å digitalisere?

– Ja og nei. Det at vi er en relativt liten språkgruppe, har noe å si for hvor raskt vi greier å utvikle tilpassede tjenester. Men teknologien blir stadig bedre, så jeg er ikke bekymret. Vi kommer til å komme i mål. Og vi skal passe på at vi ivaretar det norske språket på veien. Vi skal passe på at Språkrådet er fornøyd! •

Bautaene i fagspråket

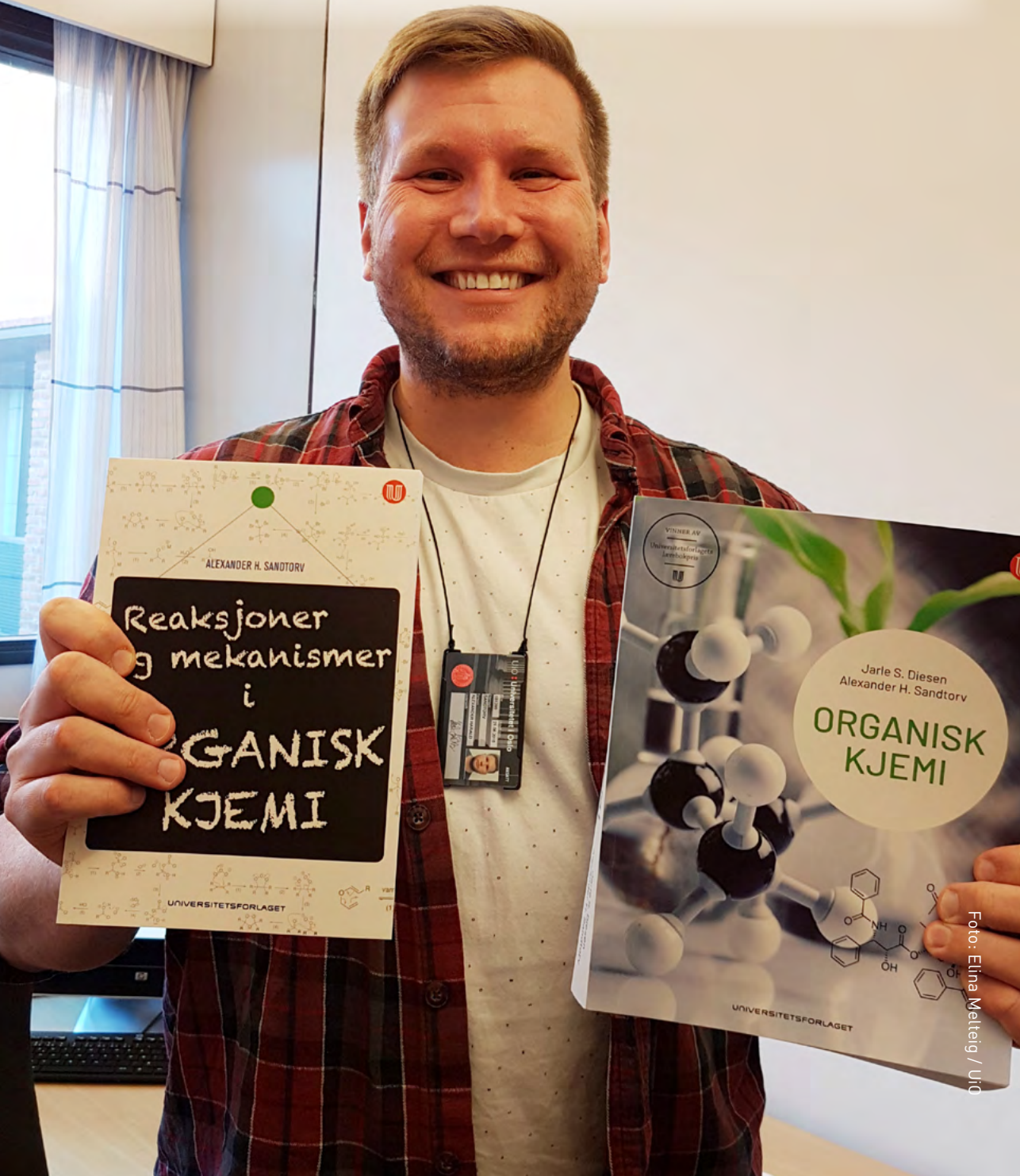

Foto: Elina Melteig / UiO

– Vi er i ferd med å miste fagspråket vårt. Difor må vi få på plass ei ordning som meritterer skrivning av norske lærebøker for studentar, seier kjemikar Alexander Sandtorv.

AV OLE VÅGE

TENK DEG AT DU KJEM frå vidaregåande skule til det første året på universitetet eller høgskulen og møter tjukke innføringsbøker skrivne på engelsk. Tekstane er tunge med vanskeleg fagstoff, innflokke setningar og nye fagtermar. Då er det lita hjelp i engelsken du lærte på skulen, eller seriane du har sett på tv.

– Det er uheldig for læringsutbyttet at engelske lærebøker dominerer såpass mykje som i dag. Like uheldig er det at fagspråk vert ei slags fornorska suppe, seier Alexander Sandtorv, førsteamanuensis i kjemi ved Universitetet i Oslo. Han har skrive den første læreboka i organisk kjemi på norsk på fleire tiår, saman med kollega Jarle Diesen ved Høgskulen på Vestlandet.

Lærebøkene gjer fagspråket levande

Kjemi er eit av mange fag som dei siste tiåra hovudsakleg har hatt engelskspråklege innføringsbøker. Sandtorv forklarar at studentane møter norsk fagspråk og norske fagtermar stort sett berre på førelesingane, og dimed berre i munnleg form. I somme tilfelle må studentane sjølve lage norske fagtermar – ofte heimesnekra hybridar – når dei skal skrive om faget sitt. Resultatet er eit flyktig fagspråk og ein fagterminologi som varierer frå fagperson til fagperson, frå lærestad til lærestad. Fagspråket forvirrar i staden for å klargjere.

Sandtorv meiner at vi ikkje må gløyme kor viktige lærebøkene er for faga og dimed for fagspråket.

– Lærebøkene er felleseiget i faget. Det er i lærebøkene fagspråket og fagterminologien vert standardisert og kvalitetssikra og får ei fast og varig form. Og det er i lærebøkene fagspråket vert levande. Lærebøkene er bau-

taene i fagspråket vårt.

Difor har Sandtorv og Diesen brukt mykje tid på å skrive den norskspråklege læreboka *Organisk kjemi*, som nyleg kom ut på Universitetsforlaget. Men krafttak som dette vert i liten grad merittert i universitets- og høgskulesektoren.

– Medan det finst ei ordning for merittering av skrivning av vitenskaplege artiklar, oftast på engelsk, finst det ingen liknande ordningar for å skrive lærebøker for studentar. Det er eit stort paradoks, meiner Sandtorv. Skrivning av lærebøker er i dag basert på rein idealisme, og slik burde det ikkje vere.

Sandtorv forklarar at skrivning av lærebøker er svært tidkrevjande. Difor vert det naturleg å prioritere vekk det som ikkje gjev utteljing i ein travel kvar dag. Men nokon må ta ansvaret for å sikre at det i det heile finst norskspråklege lærebøker i dei ulike faga.

– Det tyder ikkje at alle akademikarar skal skrive lærebøker, eller at alle lærebøkene skal vere på norsk. Eg etterlyser ein balanse mellom norsk og engelsk, der studentane først møter norske lærebøker og så gradvis engelskspråklege seinare i utdanningsløpet. For å klare det treng vi ei ordning som legg til rette for at alle fagfolk som ber på ein idé om ei lærebok, skal møte oppmuntring og støtte, ikkje motstand eller likesæle.

Lærebøkene bind faget saman

Lærebøker som *Organisk kjemi* er med på å binde saman faget frå lesesalar i Tromsø til forskingslaboratorium i Kristiansand, ved hjelp av eit einskapleg og presist fagspråk. Redaksjonelt arbeid frå forlaget sikrar at språket er godt, og at fagtermene vert skrivne rett.

Norskspråklege lærebøker er med på å sikre at universiteta og høgskulane kan oppfylle samfunnsansvaret sitt. Skal dei ferdig-utdanna kandidatane vere budde på arbeidslivet, må dei først og fremst meistre norsk fagspråk, gjerne engelsk i tillegg.

– Lærebøker på engelsk skapar språkleg distanse og framandgjering, medan lærebøker på norsk gjer fagfolk og studentar i stand til å formidle faget, anten det er i samfunnsdebatten eller på arbeidsplassen. Vi må tenkje heilskapleg om fag og språk. Vi må gjenreise læreboka, seier Sandtorv.

Går utover kvaliteten i utdanninga

Marita Kristiansen, forskar ved forskingsinstituttet NORCE og leiar for Språkrådets fagråd for fagspråk og språk i samfunn og høgare utdanning, er samd med Alexander Sandtorv i at vi må syte for lærebøker på norsk.

– Det er ei fallitterklæring at sektoren ikkje har ei ordning som gjer at vi kan ta oss råd til å skrive lærebøker på norsk. Slik det er i dag, sakkar akademikarar akterut om dei nyttar tida si på å skrive lærebøker, seier ho.

TIPS FRÅ SANDTORV OM SKRIVING AV LÆREBØKER

- Ta med deg ei kort prosjektskisse og eit utkast til eit delkapittel når du tek kontakt med eit forlag.
- Skap «lommer» i arbeidsdagen din som du set av til skrivning.
- Ikkje planlegg alt i detalj, men ver nysgjerrig, utforsk, og finn din eigen måte å skrive på. Særleg i byrjinga er det viktig at du ikkje er altfor sjølvkritisk.
- Les variert, og la deg inspirere av skjønnlitterære tekstar.
- Ta høgdom for at skrivinga vil ta lang tid.

Når det ikkje vert skrive lærebøker på norsk, går det ut over kvaliteten i utdanninga. Det er gjennom norskspråklege lærebøker studentane lærer seg norsk fagspråk og møter ei norsk røynd, meiner Kristiansen.

– Vi kan ikkje løse problemet ved å omsetje lærebøker frå til dømes engelsk. Dei har ei anna referanseramme og er ikkje tilpassa norske tilhøve. Dei pedagogiske døma i teksttar på framandspråk fungerer ikkje alltid godt, og måten faget vert presentert og diskutert på, og måten avhenge av kulturen. Til dømes vil nordamerikanske lærebøker om organisasjonsteori og leiing vere lite eigna når ein skal forstå norsk arbeidsliv. Og statistikken viser at dei aller fleste studentane endar opp nett-opp i Noreg.

Nasjonal ordning for lærebøker

Behovet for lærebøker på norsk og døme som studentane kan kjenne seg att i, kan kanskje forklare at det finst lokale meritteringsordningar ved nokre få av universiteta og høgskulane. Men lokale ordningar er ikkje nok, ifølgje Kristiansen.

– Vi må få på plass ei nasjonal ordning som gjer at vi kan kartleggje kva fagområde som manglar lærebøker på norsk, og setje inn ressursar for å fylle høla. Men då må overordna råd og direktorat i sektoren på banen. Dei må innsjå at lærebøker er pedagogiske verk som inngår i arbeidet med å styrke kvaliteten i høgare utdanning.

– Ikkje minst må sektoren verte flinkare til å ta i bruk norskspråklege lærebøker når dei faktisk kjem på marknaden, seier Kristiansen.

– Undervising og formidling er heilt vesentleg for samfunnsoppdraget til universiteta og høgskulane. Mangelen på ei nasjonal ordning som meritterer skrivning av lærebøker, er eit symptom på at universitets- og høgskulesektoren løper frå ansvaret sitt. Det tapar studentane og samfunnet på.

Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Offentlige etater bør lytte til Språkrådet

Seks av ti nordmenn synes at offentlige virksomheter i større grad bør følge råda fra Språkrådet når de skal lage nye navn.

DET KOMMER FRAM I EI undersøking Opinion har gjennomført for Språkrådet. Bare 14 prosent av de spurte er uenige i påstanden om at Språkrådet bør bli hørt.

– Vi får av og til kritikk for å være gammeldage, men disse tallene viser at vi har brei støtte i befolkninga. Det gir oss tro på at råda våre vil få større gjennomslag i framtidige navneprosesser, sier direktør i Språkrådet, Åse Wetås.

Negative til navneskifter

Det siste året har vi sett flere eksempler på at statlige etater bryter prinsippa for navnelaging. I undersøkinga ble folk spurt om navneskifta til Vy, Equinor og Oslomet, siden det har vært mye offentlig debatt om nettopp dem. De som har svart, er negative til denne typen navneendringer, og Vy kommer aller dårligst ut. Tre av fire nordmenn er negative til denne endringa, mens bare 7 prosent er positive.

– Vi ønsker ikke noen omkamp om navneendringer som allerede er gjort. Men statlige virksomheter er vår felles eiendom, og navna som blir brukt, har en viktig demokratisk funksjon. Vi gir ikke råd for vår egen del, men for språkbrukernes del. Derfor er det oppløftende at folk i så stor grad er enige i at råda våre bør lyttes til, sier Wetås.

Rutinene fungerer for dårlig

I retningslinjene for fastsetting av navn på statsorganer legges det blant annet vekt på at navna skal være gjenkjennelige og sjølforklarende, og at de skal følge norsk rettskriving. Det står også at Språkrådet bør konsulteres på et tidlig tidspunkt i arbeidet. Likevel tar mange virksomheter kontakt med Språkrådet for seint i prosessen, og noen tar ikke kontakt i det hele tatt.

– Tallene i undersøkinga viser at de offentlige virksomhetene har mye å tjene på å ta kontakt med Språkrådet, slik at de kan få veiledning om gode navnevalg. Navnesaker er ei prioritert oppgave for oss. Vi har stor fagkunnskap, og vi har høy tillit i befolkninga. Lytt til erfarne språkfolk, sier Wetås.

«Tallene i undersøkinga viser at de offentlige virksomhetene har mye å tjene på å ta kontakt med Språkrådet.»

SPRÅKDIREKTØR ÅSE WETÅS

Les mer om undersøkinga på Språkrådets nettsider.

Språket er ei bukse

Alle språkdebattantar brukar metaforar i argumentasjonen sin, men korleis og kvifor gjer dei det?

AV KRISTIN FRIDTUN

I 1869 SA AASMUND OLAVSSON VINJE at landsmålet var eit mektig orgel med uhorvelig stort register: «Eg vaagar meg ikke, som eg har sagt, til at draga ut alle Stemmer paa dette Orgel og spila med fullt verk» (*Om vaart nationale stræv* 1869, s. 20). Snautt femti år seinare hevda Knut Hamsun det stikk motsette. Han meinte at landsmålet var eit salmodikon – eit einstrengja strykeinstrument med svært avgrensa register. «[Folk] fandt det vanskelig at spille Oratorier paa Salmodikon», skreiv han (*Sproget i fare* 1918, s. 19).

Kva var det desse to heldt på med? Kvifor drog dei musikkinstrument inn i eit ordsksifte om språk?

Naudsynte metaforar

Mange av oss har lært at metaforar høyrer til skjønnlitteraturen, talekunsten og liknande sjangrar, medan rasjonell og sakleg diskusjon føreset at deltakarane brukar eit nøkternt språk utan metaforar og andre fiffige innslag som forstyrrar dei saklege drøftingane. Denne tankegangen har vore gjengs i mange hundreår, men no er han i ferd med å verta utdatert. Forskarar innanfor ei rekke vitenskapsgreiner meiner at metaforar er

ein viktig del av tankeverksemda vår. Lingvisten George Lakoff og filosofen Mark Johnson har jamvel skrive at evna vår til å forstå noko gjennom metaforar er som ein eigen sans (*Hverdagslivets metaforer* 2003, s. 225).

Me kan seia at metaforar hjelper oss med å fanga opp og strukturera uhandgripele eller usanselege saker. Me menneske har ein fysisk kropp som rører seg i ei fysisk verd, og me har mykje kunnskap om det som hender i denne fysiske verda. Når me skal prøva å forstå abstrakte saker og hendingar me ikkje kan sansa eller røyna direkte, brukar me kunnskapen vår om den meir handfaste verda. Me overfører drag frå den sanslege til den usanselege verda, utstyrer det abstrakte og formlause med tydelege former og eigenskapar. Med andre ord: Me tenkjer metaforisk.

Me førestiller oss til dømes at **tid er pengar** (jf. formuleringar som «sløsa bort tid», «spara tid», «disponera tida»); at **tankar er mat** («tyggja på ein idé», «sluka påstanden rått», «føredraget var berre oppgulp»); at **kjærleiken er ei reise** («dei har gått kvar sin veg», «ekteskapet havarerte»).

Kristin Fridtun

Språket er ei bukse

Metaforar i målstrid

Til liks med tid, tankar og kjærleik er språka våre temmeleg uhandgripelege. Me kan sjølvsagt høyra språkljodar og sjå skriftteikn, men me kan ikkje sjå eit språk med augo eller ta på det med handa. Dersom me skal greia å reflektera over og snakka om språk, lyt me utstyra språka med ein tydeleg struktur og definerte eigenskapar. Språkdebattantar har rett og slett ikkje noko val. Skal dei diskutera språk, må dei bruka metaforar.

Men kva for metaforar brukar debattantane? Og korleis vert metaforane tolka av motstandarane? Desse spørsmåla har eg bala mykje med dei to siste åra. Eg sit ikkje med alle svara, men dei svara eg har funne, er samla i boka *Språket er ei bukse. Om biletbruken i norsk språkdebatt* (2019). Her kjem stuttversjonen.

Naturleg utvikling

Hjå riksmålsfolket har metaforen **språket er ein organisme** vore viktigast. Det tyder ikkje at riksmålstilhengjarar er åleine om å sjå på språk som organismar. **Språket er ein organisme** er faktisk ein av dei mest utbreidde og innarbeidde språkmetaforane våre. Når me seier at eit språk er «levande», «utryd-

dingstruga», «vanrøkta» eller «i ferd med å døy», er det denne metaforen som ligg til grunn.

Det som særmerker riksmålsfolket, er at dei i større grad enn andre har nytta denne metaforen i argumentasjonen sin. Generasjonar av riksmålsfolk har slege fast at språket – særleg skriftspråket – er ein organisme, og at det må handsamast som ein organisme. Det tyder i grove drag at me ikkje skal tukla med språket og forstyrra den «naturlege» eller «frie utviklinga». Den som prøver å styra språket, til dømes ved å driva fram store rettskrivingsendringar, øver vald mot organismen. ►

Det finst målfolk som har argumentert på liknande vis, til dømes den unge Arne Garborg. Han meinte at dansk og norsk var ulike greiner på det same treet, og at det difor var umogleg å oppnorska det danske skriftspråket, slik Knud Knudsen tok til ords for. To greiner kunne jo ikkje veksa saman på naturleg vis! (*Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* 1877, s. 23).

Den vakleворne nynorsken

Medan riksmålsfolket har sett på språket sitt som ein **organisme**, har målfolket sett på språket sitt som ein **bygning**. Denne tradisjonen byrja alt med Ivar Aasen. Han omtala seg sjølv og andre tidlege målfolk som «Bygningsmænd», og han var oppteken av at skriftspråket skulle ha ein fast «Basis» og ikkje «vakle fra det Ene til det Andet» (brev til Eirik Sommer 15.11.1858; «Om vort Skriftsprog» 1836, fyrst prenta i 1909).

Mange har meint at landsmålet til Aasen var godt samansett og stod fjellstøtt. Det er verre med den moderne nynorsken. Ei rekkje debattantar har hevda at samnorskreformene på 1900-talet «raserte» nynorsken. Olav H. Hauge sa det slik: «Riv ut ein stein her og ein stein der i ein mur, – det fører til at heile muren rasar saman. Det er det nynorsken har gjort [etter reforma i 1938]» (*Dagbok* 2000, bd. 5, s. 232).

Her ser me at riksmålsfolk og konservative språkfolk meiner mykje det same, jamvel om dei nyttar ulike metaforar i argumentasjonen sin. Riksmålsfolk vil at organismen skal få vera mest mogleg i fred, konservative målfolk vil at bygningen til Aasen skal få vera mest mogleg i fred. Dette samanfaller er ikkje så rart, for organismar og bygningar har mange sams drag. Både er komplekse strukturar som kan verta øydelagde dersom me fer for hardt fram.

I andre tilfelle ser me at riksmålsfolk og målfolk er sterkt usamde, jamvel om dei argumenterer ut frå den same metaforen. Både

partar meiner til dømes at **språket er eit instrument for tanken**, men dei har tradisjonelt hatt ulike meiningar om kva som gjer tankeinstrumentet godt. Riksmålsfolk har gjerne meint at dei språka som har vore lenge nytta *i skrift*, er dei beste instrumenta. Målfolk (og samnorsksfolk) meiner som regel at *munneleg* bruk gjer same nytta.

Graut og penbukser

Samnorsksfolket (medrekna folkemålstilhengjarar på bokmåls- og nynorsksida) har valda meg mykje hovudbrot, og eg må vedgå at eg ikkje har lukkast heilt med å identifisera dei dominerande metaforane i den leiren. Den jamne samnorskskiltilhengjaren meiner at språket heng uløyseleg i hop med identitet, makt og klasse – såpass skjønar eg. Men kva slags metafor(ar) ligg til grunn? **Språket er ein klassemarkør? Språket er ein del av språkbrukaren?** Her trengst det meir granskning!

Eg kan i alle fall slå fast at samnorsk og samnorsknært bokmål ofte vert oppfatta som ureint og mindre pent. Samnorsken vert jamleg omtala som ei røre av ulike matvarer: Han er ein graut, ein lapskaus og ei usmakeleg blanding av raudvin og kvitvin. Nokre har òg ymta om at det radikale bokmålet er ei bukse utan press, medan det riksmålsnære bokmålet er ei bukse med press – altså litt penare.

Ja, folk har rett og slett slege seg laus og utnytta potensialet i språkmetaforane. Landsmålet har vore omtala som ein rislande fjellbekk. Dansk-norsken har vore framstilt som ein sau. Dialektane er ræmne som vert «utvatna» av bokmål. Det er òg svært vanleg å førestilla seg at språk er musikkinstrument, slik Vinje og Hamsun gjorde. Kva for instrument meiner du at landsmålet er?

Kristin Fridtun er forfattar og kom våren 2019 ut med boka *Språket er ei bukse. Om biletbuiken i norsk språkdebatt*.

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Taco

På fredagskvelden er det gode sjansar for at du gaflar i deg taco medan sausen renn og maiskorn og kjøtdeig tyt ut. Midt i strevet kan det vere at du lurar på kva ordet *taco* kjem av.

ORDET TACO ER svært gammalt i spansk, og det har dessutan røter i eldre romanske og germanske språk. Ordet har vore nytta i skrift i alle fall sidan 1607. I den aller første spanske ordboka frå Det spanske språkakademiet (bind 6 frå 1739) vart *taco* oppført med ulike tydingar: 'plugg, ladestokk, røyr til barneleik, biljardkø, hammar, vinslurk'. Ingen av dei har med mat å gjere, bortsett frå slurken, då.

Mellommåltid

Det var først i den tiande utgåva av ordboka i 1852 at tilleggstydinga 'liten matbit mellom måltida' kom til. Kanskje kan dette forklarast med at pluggen stogga svolten, men vi veit ikkje. Uansett viser ordet her til noko mykje meir generelt enn fritert tortilla med fyll. Men merk at ordboka er skriven av kongelege leksikografar i Spania, 9000 kilometer unna heimlandet til tacoskjela, Mexico.

Vi har leitt litt i meksikanske kjelder. I eldre kokebøker som *El cocinero mexicano* frå 1831 og lokale ordbøker som *Idiotismos hispano-mexicanos* frå 1844 er ikkje *taco* nemnt i det heile. Det ser ut til at *taco* først er nemnt i ein bandittroman frå 1891: I ei scene som handlar om feiringa av nasjonalhelgenen Virgen de Guadalupe, er det nokre born som hinkar

og leikar med tortilla-taco og avokado i hendene. Fire år seinare står *taco* i den meksikanske dialektordboka *Diccionario de mejicanismos* med tydinga 'matbit'.

Gatemat

Fleire mathistorikarar meiner at den verdskjende meksikanske tacoen stammar frå industrialiseringa av landet på slutten av 1800-talet. Utanfor fabrikkane stod seljarar og selde gatemat til arbeidarane. Denne gatematen var basert på den tradisjonelle tortillaen frå indianarkulturen, men vart fritert og fylt med ulikt innhald. Tacoen spreidde seg først til USA, sidan til Europa og endeleg til Noreg i 80-åra.

Og guacamolen vi fyller i? Ja, det ordet kjem av *ahuacamulli* i indianarspråket nahuatl, som er ei samansetjing av orda *ahuacatl* (avokado) og *molli* (saus).

Foto: Indrek Torilo

Hjertespråket som ikke ville dø

Etter over hundre år med fornorskingspolitikk og diskriminering er det kvenske språket i ferd med å reise seg. Møt ildsjelene som vil gi neste generasjon det språket de selv holdt på å miste.

TEKST LARS IVAR NORDAL | FOTO SUSANNE HÆTTA

NORDØSTEN BLÅSER SKARPT inn over den langstrakte sandstranda i den vesle bygda Skallelv på Varangerhalvøya i Finnmark. Det er juli ennå, men temperaturen har ikke klyvd over åtte grader på flere dager. Her er det vind nesten jamstøtt, og snittemperaturen om sommeren grenser mot det som regnes som arktisk klima. Dette kan virke som *ultima thule*, verdens ende mot nord. Samtidig er Øst-Finnmark et sted der ulike folkeslag har møttes i århundrer. Sjøsamere, kvener, nordmenn, pomorrussere og skoltesamer, lista er lang. Her har kulturer og språk vokst fram og blitt trengt tilbake.

Ei gruppe folk med vindtette klær er på vandring over sanddyner og moltemyrer, anført av de to kjentmennene Helge Huru og Egil Sundelin. Målet med vandringa er å viderefremde gamle navn på steder og geografiske kjennetegn i bygda. Det kan høres ut som en hvilken som helst bygde-

norsk, lokalhistorisk forening, men navna de ramser opp, er ikke norske. Her snakkes det om *Mertakoski* og *Tunturinlaita*, *Ylipää* og *Alapää*.

La oss skru tida tilbake til året 1937. Lærer O.E. Sundelin skal gå av med pensjon, og Finnmarkens Amtstidende skriver følgende:

I Skallelv krets har Sundelin hatt en vanskelig post på grunn av sproget. Når der i dag blandt 250 innbyggere bare er 2 ekte nordmenn – ingen kvinner – og at det ennu i dag er gamle folk som ikke kan norsk, forstår man hvilke vanskeligheter sprogspørsmålet må ha skapt. [...] Meget er forandret siden Sundelin begynte sin gjerning i Skallelv i 1893, og en stor del av denne utvikling kan bygden takke ham for som med kjærlighet og interesse for sin bygd har nedlagt et helt livs arbeide for opplysningens og fremskrittets sak.

Vel åtti år seinere er det kvenske språket nærmest utradert fra bygda. Hva var det egentlig som skjedde?

Det bannlyste språket

– Det var jo i daglig bruk da jeg vokste opp her. Foreldra mine snakka kvensk til hverandre hjemme, men ikke til oss barna. Men vi plukka opp kvensken når vi var ute og jobba med de voksne og hørte dem snakke seg imellom, sier Egil Sundelin.

Han er oppvokst på et småbruk i Skallelv, med familie fra bygda både på fars- og morsida. Her hadde de noen kyr og en fiskebåt, og molteplukkinga var en viktig biinntekt. Han forteller om ei bygd gjennomsyra av kvensk kultur og læstadiansk kristendom.

– Bestefar på farssida var lærer [nevnte O.E. Sundelin, red.anm.], en liberal læstadianer som hadde døpt de fleste ungene i bygda. Bestefar på morssida derimot var streng læstadianer. Han tok oss i nakkehåra dersom han oppdaga at vi plystra eller sang. Jeg, som var glad i musikk, måtte vente med å dyrke den hobbyen til jeg flytta bort.

Sundelin forlot bygda, tok lærerutdanning og fikk seg arbeid i Alta. I dag gjør han seg mange tanker om hvorfor foreldra ikke snakka kvensk til ham og søsknene.

– Det har sammenheng med fornorskingspolitikken som kvenene har vært utsatt for. Man skulle lære norsk, og på skolen sa læreren tydelig fra om at vi ikke fikk lov til å bruke språket. Samtidig skjønnte nok foreldra mine at det gjaldt å være god i norsk dersom du skulle ha sjanse til å ta deg fram i livet. Det kvenske språket ble nærmest sett på som et handikapp.

I Skallelv gikk det kvenske språket ut av daglig bruk, som så mange andre steder i Troms og Finnmark. En hel generasjon lærte ikke det som var foreldras morsmål.

– Språket er en viktig faktor for å definere hvem folk er. Men man slutter ikke å være kven eller same selv om man ikke kan språket.

Ser du på jødene, så mista jo de språket sitt, mens religionen gjennom 2000 år ble bærebjelken for jødisk identitet. De beholdt den kulturelle tilhørigheten. Det kan du også finne en parallell til i kvensk og læstadianisme, fordi kvensk var et slags hjertespråk i læstadianismen. Etter hvert forsvant de religiøse møtene der man brukte kvensk, og man gikk over til norsk. Men den kvenske kulturen levde videre.

Selv hadde Sundelin en kvensk «oppvåkning» mot slutten av 1980-tallet.

– Det skjedde parallelt med at mange med kvensk bakgrunn begynte å stille spørsmål ved hvem man egentlig var, i motsetning til hvem man hadde fått høre at man var.

Likevel lærte han aldri språket videre til sine egne barn.

– Den ene dattera vår tok finsk som andrespråk i skolen. Men grunnen til at jeg ikke har lært barna mine kvensk, har vel vært at det ikke var noe kvensk miljø der de vokste opp. Dessuten hang de negative holdningene til språket igjen på den tida, sier Sundelin.

Språklæring på stranda

De siste åra har derimot mye endra seg. Kvenske foreninger skyter opp som paddehatter over hele Finnmark og Troms. På Facebook er det nå over 2000 medlemmer i gruppa «Kvener ut av skapet», og det arrangeres kvenske festivaler over hele landsdelen. Noen sier det blåser en kvensk vind, andre kaller det et kvensk vårslepp. Den gamle skammen er i ferd med å bli borte.

Også Skallelv har fått sin festival, *Lyden av Skallelv, Kalliojen Ääni* på kvensk. Den kvenske navnevandringa var første programpost, nå er det tid for hygge på stranda, bålbrekking med drivved fra Barentshavet og kvenske språkleker for de minste. Midt blant barna går Kristin Nicolaysen med blå heklelue og et digert videokamera. Hun er filmskaper og antropolog, og svigerdatter til Egil Sundelin. Hun filmer samspeillet mellom ►

sønnen Iver Isak og bestefar Egil mens Egil lærer Iver Isak kvensk.

– Jeg har to eldre døtre som ikke har lært kvensk, og det var først etter at vi fikk Iver Isak at jeg tenkte på den ressursen som lå så nær oss i bestefar Egil. Det skjedde nok på grunn av all oppmerksomheten som er rundt kvensk nå.

I snart tre år har hun fulgt dem i dagligdagse situasjoner der bestefar prøver å lære barnebarnet språket. Det kan være rundt kjøkkenbordet, ute i moltemyra eller på stranda.

– Det er selvsagt ikke bare enkelt, og Iver Isak gir av og til uttrykk for at han blir lei. Stort sett tror jeg likevel at han synes det er stas. Ønsket mitt nå er at Egil skal gå over til bare å snakke kvensk med ham. De har jo hatt for vane å snakke norsk sammen, så det krever mye innsats og stor iver å endre det.

Hvorfor synes du det er viktig at Iver Isak lærer kvensk?

– Det spør jeg meg selv om også, noen gan-

ger. For det første ville det være synd om et språk skulle bli liggende brakk og til slutt dø ut. For det andre er jo språket i seg selv en ressurs. Du kan reise til Finland og forstå og bli forstått. Dessuten skaper det en helt annen kopling til den kvenske identiteten, tror jeg. Og så er det berikende. Et språk gir farge til livet og liv til ting.

For bestefar Egil var det viktig at språklæringa ble lystbetont for barnebarnet.

– Jeg måtte ha litt betenkningstid da Kristin lanserte ideen. Det var viktig at filminga ikke ble oppstilt, men at språklæringa skjer idet man gjør noe sammen. For det var slik jeg selv lærte kvensk her i Skallelv, når jeg jobba sammen med foreldra mine på slåttemarka, på torvmarka eller på fiske. Så da vi satt ved bordet i går, gikk vi gjennom det vi spiste og drakk. For å lære å telle talte vi poteter. Og når vi drar på fisketur, prøver jeg å få inn noen begreper. Det fungerer vel rimelig bra, selv om det kan være intenst til tider. Men det ville være fantastisk om vi lykkes med å lære Iver Isak skikkelig kvensk. •

Kven er du?

I Troms og Finnmark kryr det av finskklingende etternavn, og svært mange kan spore slekta tilbake til en eller flere finske forfedre. Men hva er kvensk identitet i 2019?

TEKST LARS IVAR NORDAL | FOTO SUSANNE HÆTTA

DAG ROBERT JERIJERVI sitter i sofaen hjemme i stua hos foreldra på Sandnes utafor Kirkenes. Han bor og jobber i Oslo, men er en tur tilbake i hjembyen i sommerferien. Sammen med mora Lisbeth Methi Jerijervi blar han i gamle familiealbum. Her er bilder av bestefaren i arbeid på slåttemarka, i skjorte og med slåmaskin, ved siden av oppstilte bilder fra et familieselskap for noen tiår siden. Dag Robert vil vite mer om røt-

tene sine. Han har hørt at han har forfedre som utvandra til Norge, men vet ikke så mye mer enn det.

– Når folk kommenterer etternavnet mitt, bruker jeg å si at det er finsk, men at familien min ikke er finsk. Bare at vi har noe finsk slekt et stykke bakover på slektstreet. Men jeg har ikke visst hvem de var, og jeg har ikke kunnet plassere dem.

Mora har funnet fram et hefte fra et

slektstreff, og forteller at det var oldeforeldra på morssida, og kanskje tilsvarende på fars-sida, som utvandra til Finnmark en gang på 1800-tallet. Mange vil kalle dem kvener, men selv har Dag Robert aldri hatt noe forhold til det ordet.

– Da jeg vokste opp i Kirkenes, hørte jeg aldri snakk om verken kvener eller kvensk. Og så vidt jeg vet, har man i min familie ikke definert seg som kvensk, selv om jeg seinere har fått vite at begge bestefedrene mine snakka flytende finsk.

Mange med finsk avstamning, særlig i Øst-Finnmark, har ikke villet kalle seg selv for kven og språket for kvensk. I stedet har man brukt begrepene norskfinner, finskættede eller etterkommere av finske innvandrere. Dag Robert Jerijervi synes det er vanskelig å sette en merkelapp på seg selv.

– Det var elever i skoleklassen min som hadde finsk mor eller far. Jeg følte at de var skikkelig finske, mens jeg ikke var det. Det å kalle seg kven føles også litt unatur-

lig, selv om det er folk i familien min, slik som gudmora mi, som gjør det. Selv sitter jeg med mange spørsmål om den kvenske kulturen. Hva går det egentlig ut på? Og hva skal egentlig til for å kunne kalle seg kvensk?

Melk og brød

– De snakka jo finsk hjemme i huset i Vadsø, og ungene ble tospråklige. Der i byen var det et stort finsk miljø. Men selv om pappa kunne finsk, så snakka han det aldri til meg, sier mor Jerijervi.

Hun er blant de mange i Finnmark som har hatt en kvenskspåklig forelder, men ikke selv har lært språket. Men noen enkle ord kan hun.

– Vi dro til Finland hvert år på ferie, på besøk til slektninger. Så jeg kan de dagligdagse orda, slik som melk, brød og pølse. Men hjemme var det bare pappa som prata finsk, mora mi snakka bare norsk. Da ble det til at vi ikke lærte noe finsk.

Skulle du ønske du hadde kunnet det?

– Ja, det skulle jeg. Likevel føler jeg ikke noen trang til å ta del i det kvenske i dag. Hele begrepet er ganske nytt for oss. Min far brukte det aldri, han så på seg selv som en etterkommer etter finske innvandrere. Men dersom det er det det vil si å være kven, så kan vi jo kalle oss det.

Også faren til Dag Robert, Jan-Arne Jerijervi, er etterkommer etter finske innvandrere. Bestefaren Aksel var kvensk og gifta seg med samiske Bigga.

– Jeg har to søstre som er innmeldt i samemanntallet. Så jeg ser på meg selv også som samisk, sier far Jerijervi.

Dag Robert bryter inn:

– Likevel tror jeg ikke at søstera mi og jeg har følt oss spesielt samiske, eller kvenske for den saks skyld. Jeg tror at dersom den identiteten skal kunne videreføres, så må den nesten komme til uttrykk hos foreldra.

– Ja, der har vi kanskje vært litt sløve. Men i dag er dette noe man snakker åpnere

om enn man gjorde tidligere, sier far.

– Vi har vel ikke akkurat vært sløve, men det har ikke vært noe tema, sier mor. – Vi har ikke tatt bevisst stilling til om vi er det ene eller det andre. Sør-Varanger er jo et konglomerat, av finner, samer, innvandrere fra Setesdal og Østerdalen. Vi er vant med en sammensatt kultur.

Kvendrakt og suksessterte

Vi setter oss i bilen med kurs for Vadsø. Mor Jerijervi advarer oss om at det er mye rein på veien. Ja, det skal endatil ha vært observert bjørn, så det gjelder å kjøre forsiktig. Fotografen, som er finnmaring, forteller at hun alltid har med seg hammer og stor kniv i bilen, slik at hun raskt kan avlive en påkjørt rein. Vi får håpe på det beste.

Vi passerer den skoltesamiske bygda Neiden, og videre Nesseby, som er prega av både sjosamer og reindriftssamer, og kjører så gjennom kvenbygda Vestre Jakobselv. Her har hver grend sin spesielle, multietniske historie. Etter hvert blir landskapet åpnere, vegetasjonen blir lavere, og vi er framme i Vadsø. Byen hadde i 1870-åra om lag 60 prosent innbyggere med kvensk opphav, og det kvenske språket var i daglig bruk.

Vi parkerer ved et gult hus i Havnegata, der vi skal møte Dag Roberts gudmor Solveig Mehti. Hun er kanskje den som føler seg aller mest kvensk i familien.

– Nu kommer du, en halvtime for sent, du må jo si ifra, skjenner hun varmt på gudsønnen når hun åpner døra. – Ja, du ser korsen æ e, sier hun til oss. Hun geleider oss opp i stua, som har utsikt over sjarkene i havna. På bordet står det gul suksessterte, kaka som visstnok ble funnet opp i Vadsø.

– Jeg er kven, ja, og jeg har alltid følt meg kvensk, slår Solveig fast. – Og etter at jeg flytta tilbake til Vadsø i voksen alder, har det kvenske kommet nærmere. Dette er jo kvenhovedstaden, med bydelene Ytre og Indre Kvenby. Det var i Indre Kvenby at min far

vokste opp, sammen med broren, Dag Roberts bestefar.

– Her i byen er det mye diskusjon om man skal kalle seg kvener eller finske innvandrere. Noen synes det er helt vanvittig at naboen kaller seg kven, andre kaller seg kven med glede. Ja, det fins familier som er splitta på grunn av det, forteller Solveig.

Selv er hun aktiv i Nord-Varanger kvenforening, prøver å lære kvensk og er i ferd med å sy seg kvendrakt, kvenenes egen folkedrakt.

– Da jeg begynte å sy på den drakta, tenkte jeg: Endelig, nå er jeg kommet hjem. Så kan man diskutere hvor fin og fjong den er. Men det å sy kvendrakt har vært en utrolig opplevelse for meg. Og da vi den 16. mars feira kvenfolkets dag her i Vadsø, ble det for første gang flagga med kvenflagg på Statens hus og på kommunehuset. Da ble jeg veldig rørt. Men ting har tatt tid. Én ting er sikkert: Jeg er kven. Og så får vi se om Dag Robert vil komme etter, smiler Solveig.

I Grenseland

Dagen etter møter jeg Dag Robert igjen. Vi har kjørt en humpete fylkesveg 885 nedover Pasvikdalen og kommet fram til Strand skoleinternat. Skolen ble bygd i 1905, for å

hevde norsk suverenitet over dalen, som da var dominert av finske innvandrere. Dag Robert studerer klasselistene som henger på veggen i den digre tømmerbygningen. Her er det nesten bare barn med finske etternavn. De kom hit fordi den norske staten ville at de skulle bli norske. I dag, over hundre år etter, er Dag Robert Jerijervi usikker på hvordan han skal forme sin egen kvenske identitet.

– Hvordan er man kven i Oslo, for eksempel? Jeg føler at det kvenske handler om nærhet til naturen, fiske og det å være ute. Selv føler jeg meg egentlig ikke spesielt knytta til naturen. Samtidig er det utrolig fint å se hva den kvenske identiteten betyr for gudmora mi. Kanskje vil det bli slik for meg også etter hvert?

Proessen med å finne ut mer om egen bakgrunn beskriver han som «skikkelig gøy».

– Jeg har egentlig aldri snakka med foreldra mine om dette, og har lært ganske mye. Ikke minst har jeg skjont at den identiteten foreldra mine er komfortable med, ikke nødvendigvis er riktig for meg. Etter dette føler jeg meg nok mer kvensk enn det de gjør. Så neste gang noen spør meg om etternavnet mitt, kommer jeg til å si at det er fra Finland – og at jeg har kvenske røtter.

KORT OM KVENSK

- Kvensk er et østersjøfinsk språk nært beslektet med meänkieli (tornedalsfinska i Sverige) og nordfinske dialekter.
- Kvensk fikk status som nasjonalt minoritetsspråk i Norge i 2005.
- Kvensktalende og finsktalende kan ha problemer med å forstå hverandre.
- Norske myndigheter satte fra andre halvdel av 1800-tallet inn en aktiv fornorskingspolitikk overfor samer og kvener.
- I 1936 ble det forbudt å bruke kvensk i den norske skolen. Forbudet ble opphevet på slutten av 1960-tallet, i grunnskolen først i 1980.
- I dag er kvensk sidestilt med finsk som undervisningsspråk i norsk skole, men det er mangel på kvenske læremidler og lærere med kvenskkompetanse.

Minoritetsspråka i Noreg

Kva kan staten og majoritetssamfunnet gjere for å hjelpe minoritetsspråka?

AV PÅL ERIKSEN

DET FINST IKKJE NOKO LAND i verda utan minoritetsspråk. Somme land, så som India, Nigeria og Papua Ny-Guinea, har fleire hundre minoritetsspråk. Noreg har langt færre, men med samisk, kvensk, romani og romanes er vi ikkje ukjende med minoritetsspråk her heller.

Tanken om eitt land, eitt folk og eitt språk er eit fantasifoster. Menneske og folkegrupper har vandra att og fram på kontinenta i titusentals år og skapt nye språk i kvar krik og krok, medan dei landegrensene vi har i dag, er fastsette i løpet av dei siste få hundre åra, og dei kan ikkje spegle av det mangfaldet av språk som finst på kloden.

Historisk sett har minoritetsspråk oftast levd i skuggen av majoritetsspråket, og minoritetar har vore utsette for undertrykking og trakassering frå majoritetssamfunnet. I moderne tid prøver ein heldigvis å bøte på dette, og tanken er no at ein stat har eit ansvar for å ta vare på minoritetsspråka sine.

Minoritetsspråk må vernast og fremjast

Tiltaka ein stat bør setje i verk, kan oppsummerast med to verb: *verne* og *fremje*. Å verne eit språk inneber å setje inn tiltak for å sikre at språket ikkje vert undertrykt av staten sjølv eller av statens innbyggjarar. Tiltaka kan vere forbod mot trakassering av minoritetsspråkbrukarar, forbod mot at arbeidsgivarar skal

kunne forby bruk av minoritetsspråk på arbeidsplassen, og liknande. Eit konkret døme frå Noreg: Tidlegare vart samiske og kvenske born straffa for å snakke språka sine på skulen. Vern av samisk og kvensk skal hindre at slikt skjer igjen.

Å fremje eit språk inneber å setje inn tiltak for å sikre at språkbrukarane har høve til å nytte språket sitt på alle område i samfunnet. Det tyder mellom anna at språkbrukarane skal kunne kontakte det offentlege på sitt eige språk, at dei skal kunne få undervisning i det på skulen, at språket deira vert nytta i media, i egne aviser og radioprogram og på vegskilt og offentleg informasjon.

Dei fleste i majoritetsbefolkninga forstår intuitivt nytta av vern, men somme reagerer på ein del av fremjingstiltaka som er nemnde ovanfor. Men om slike tiltak ikkje vert sette inn og majoritetsspråket er einaste gangbare mynt i det offentlege livet, vil det vere eit signal om at minoritetsspråket berre dugar i privatsfæren. Slike signal kan føre til at minoritetsspråkbrukarar mistar trua på sitt eige språk. I kampen mot språkdaude er difor fremjing vel så viktig som vern.

Ein stat har altså ansvar for å verne og fremje minoritetsspråka sine, men kva for garanti har vi for at staten faktisk følgjer opp dette ansvaret? Det finst som kjent nok av triste døme i historia på at verdas statar –

Noreg inkludert – ikkje har gjort det, men i moderne tid er det oppretta internasjonale avtaler om å ta vare på minoritetane og språka deira. Ein av dei er *Den europeiske pakta om regions- og minoritetsspråk* (Minoritetsspråkpakta), som Noreg ratifiserte i 1993, og som tredde i kraft i 1998.

Minoritetsspråkpakta forpliktar

Minoritetsspråkpakta forpliktar dei under-teiknande statane til å ta vare på alle minoritetsspråk innanfor sitt tradisjonelle land-område. Det må nemnast at somme språk og språkformer ikkje er dekte av pakta. Moderne innvandrarspråk er ikkje inkluderte. Då kan ein spørje kor gammalt eit innvandrarspråk må vere før det fell inn under pakta. Somme av minoritetsspråka våre har komme til landet på ulike tidspunkt av det siste tusenåret (sjå nedanfor). Også norsk var eit innvandrarspråk i Noreg ein gong for to–tre tusen år sidan. Men vi plar rekne språk som har komme hit over dei siste 50–100 åra, som moderne innvandrarspråk, så dei er ekskluderte frå pakta. Dialekter er heller ikkje dekte, sidan pakta berre skal gjelde sjølvstendige språk. Dét er ikkje alltid problemfritt. Målet älvdalsk i Älvdalen i Sverige vert av både språkforskarar og älvdalingane sjølve rekna som et eige språk, men staten Sverige nektar å anerkjenne det som noko anna enn ei dialekt, så älvdalsk har ikkje fått vern gjennom pakta.

Sjølv om vi kan diskutere avgrensingane av Minoritetsspråkpakta og somme talemål urettvist har vorte ekskluderte frå pakta, sikrar ho framleis rettane til brukarane av dei mange språka som er dekte. I Noreg gjeld det heile seks språk. Her kan det vere på sin plass med ei lita gjennomgåing av minoritetsspråk våre, for langt frå alle er klar over kva for språk det er.

Minoritetsspråk i Noreg

Samisk i Noreg er ikkje berre eitt språk, men tre: nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.

Nordsamisk er det største av dei samiske språka med meir enn tjue tusen talarar. Det har sitt kjerneområde i Finnmark og Troms og er det samiske språket vi oftast støyter på i media. Dei andre to er mykje mindre, med berre nokre hundretals talarar kvar, lulesamisk i Tysfjord-området i Nordland, og sørsamisk i Trøndelag og områda rundt. Mange har nok høyrte eller lese om sørsamisk og tenkt at det er ei samisk dialekt, men det er heilt klart eit eige språk. Skilnaden mellom nordsamisk og sørsamisk er like stor som mellom norsk og tysk.

Så har vi kvensk, som er eit søsterspråk til finsk. Dei som talar kvensk, er etterkommarar av folk som vandra inn til Noreg frå Nord-Finland og Nord-Sverige i løpet av førre tusenår, i hovudsak på 1600- og 1700-talet. (Les om kvensk på side 18–26.)

Til slutt har vi romani og romanes, to minoritetsspråk med røter i språket til romfolket, som for halvtanna tusen år sidan vandra ut frå India og sette kursen mot Europa. Grunnen til at det finst to slike språk i Noreg, er at romfolk kom til Noreg i to omgangar eller «bølgjer», og språket utvikla seg ulikt hos etterkommarane deira. Den første bølgja med innvandrarar kom i seinmellomalderen, og folket kallar vi i dag taterar (eller romani-folket). Språket deira er romani. Den andre bølgja kom på 1800-talet og tidleg 1900-tal, og folket vert kalla rom og snakkar romanes.

Sjølv om alle desse språka er verna av Minoritetsspråkpakta, vert dei ikkje behandla heilt likt. Skilnaden ligg ikkje i kor vide rettar pakta garanterer for, men kor spesifikke dei er. Alle språk som er dekte av pakta, er garanterte å verte verna og fremja, men for mange av dei går ikkje avtalen så veldig i detalj på korleis dette skal skje. Men somme språk vert i tillegg dekte av ein særskild seksjon av pakta, som inneheld ei omfattande liste med detaljerte tiltak for vern og fremjing. Når eit språk er omfatta av denne delen av pakta, har underteknarane bunde seg til å følgje opp

ein viss mengde av desse spesifikke tiltaka. I Noreg er det berre nordsamisk som er i dette gode selskapet.

Kven har ansvaret for kva?

Kven har ansvaret for å ettersjå at garantiane i pakta vert følgde opp? Det kjem an på kva slags offisiell status dei ulike minoritetane har. Samane er Noregs *urfolk*, medan kvenar (også kalla norskfinnar), taterar og norske rom i staden har status som *nasjonale minoritetar* (blant dei nasjonale minoritetane finn vi òg skogfinnane på Austlandet og jødane). Sametinget har ansvaret for dei samiske språka, medan Språkrådet har ansvaret for dei nasjonale minoritetsspråka kvensk, romani og romanes.

I tillegg til dei nasjonale minoritetsspråka jobbar Språkrådet med saker som har med norsk teiknspråk og nyare innvandrarspråk

å gjere. Sjølv om desse språka ikkje er dekte av pakta, har brukarane av språka rettar som er sikra av staten. Stortingsmeldinga *Mål og meining* (2007–2008) slår fast at alle har rett til språk, og at ingen må diskriminerast på grunn av språket. Endeleg finst også nokre andre tradisjonelle språk som kanskje burde ha vore rekna blant dei offisielle minoritetsspråka i Noreg. Minst to andre samiske språk, pitesamisk og skoltesamisk, har vore i bruk her før. Desse språka vert rekna som «utdøydd», men dei har talarar i andre nordiske land, og det vert gjort arbeid for å gjenreise dei i Noreg. I det jødiske miljøet finst det enno nokre få eldre talarar av jiddisk. Noreg kan gjere ein innsats for å redde det jiddiske språket på norsk grunn. Så lenge nokon fortsatt snakkar eit språk, er det aldri for seint.

Pål Eriksen er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Språknøytrale kommunar kan òg få pris

Prisen «Årets nynorskkommune» treng ikkje lenger å gå til ein nynorskkommune. No opnar Kulturdepartementet for å inkludere språknøytrale kommunar som legg godt til rette for nynorskbruk.

– **I SPRÅKNØYTRALE KOMMUNAR** hamnar nynorsken ofte i ein utsett posisjon. Føremålet med prisen er å trekkje fram kommunar som er gode førebilete i arbeidet for å styrkje nynorsken. Her har også nøytrale kommunar gjort mykje godt språkarbeid. Difor kan årets nynorskkommune like gjerne vere ein nynorskvenleg nøytral kommune, seier seksjonssjef Margrethe Kvarenes i Språkrådet.

Godt arbeid i kommunereforma

Prisen går til ein kommune som tar særleg godt vare på det nynorske skriftspråket. I vurderinga vil juryen leggje ekstra vekt på eit godt og medvite arbeid for å sikre nynorsken i kommune- eller fylkesreforma.

– Det er viktig å løfte fram og rose kommunar som fremjar nynorsk. På denne måten er dei med på å sikre at nynorsk blir brukt på

alle område i samfunnet, seier Kvarenes, som leier juryarbeidet på vegner av Kulturdepartementet.

No kan alle nominere kommunen sin

Tidlegare har kommunane sjølve måtta søkje om å vere med i tevlinga. I år inviterer Kulturdepartementet til ein nominasjonsprosess, for å gjere prisen meir tilgjengeleg. Alle som er stolte av nynorskarbeidet i kommunen eller fylkeskommunen sin, kan nominere ein kandidat til årets nynorskkommune.

– Vi håpar at ordførarar, tilsette i kommunane og innbyggjarar blir med på å nominere, seier Kvarenes.

Den heldige vinnaren får 100 000 kroner. Det er fullt mogeleg å nominere kommunar eller fylkeskommunar som har vore med før. Nominasjonar for 2019 kan sendast inn via nettsidene til Språkrådet innan 1. oktober.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet.

bompengepanikk *Plutselig er landets politiske elite rammet av bompenge-panikk. Da går det fort i svingene. Den store oppslutningen til Folkeaksjonen nei til mer bompenger (FNB) har gjort politikere over hele Norge stresset.*

VG 26.5.2019

konfirmasjonssyntaks *Kjære huslingvist. Jeg var i konfirmasjon forrige helg, og der hadde familiemedlemmer laget et knippe sanger til konfirmanten, med ny tekst til kjente melodier. Felles for disse var en besynderlig, egenartet ordstilling. Hvorfor stokker man ordene så annerledes i slike sanger? Vennlig hilsen Det grønne arket.*

Huslingvisten svarer (melodi «Jeg er havren»): Kjære leser, takk for at du spør / Slike sanger blir jo fort et rør / Grunnen er nok at det rime skal / Derfor blir syntaksen ofte skral | Hvis du går og bærer på et savn / Om å gi det her et fullgodt navn / Da har du nå jammen hatt litt flaks / Ordet det er *konf/masjonssyntaks*.

Morgenbladet 10.5.2019

kofteperson *Det er 134 år siden nynorsken fikk offisiell status som likeverdig skriftspråk i Norge. For å feire likestillingsvedtaket bestemte Oslo Mållag seg for å gi Målblomen til varaordføreren Khamshajiny «Kamzy» Gunaratnam. – Hun stiller opp og taler nynorskens sak, noe som er veldig flott siden hun ikke er en rotnorsk kofteperson med dialekt, men en ung og frisk varaordfører, roste lederen i Oslo Mållag, Ellen Hellebostad.*

utrop.no 14.5.2019

larvebrød / larvesnacks *Vossalarver i brøddisken [...] Larvebrødet skal seljast i 22 Meny-butikkar framover. Men dei er på Austlandet. – Det var berre mogleg å halda seg til éin region no i startfasen, og då var det naturleg at det vart Oslo-området. Ulike larvesnacks vil også vera i sal.*

Hordaland 7.3.2019

spionkval / terapikval *Den russiske «spionkvalen» er truleg ein terapikval. Kvitkvalen som i april vart oppdaga utanfor kysten av Finnmark, er truleg ein russisk terapikval. Kvalen vart skulda for å vere ein spion. [...] Truleg heiter kvalen Semjon og er brukt til terapi for vanskelegstilte barn i Russland.*

Nynorsk Pressekontor 7.5.2019

Hvithvalen Hvaldimir er visst en terapihval og ikke en spionhval. Foto: Ein Dahmer

FOR SPRÅKRÅDET ER DET veldig gledeleg at det no kjem ei heilskapleg språklov som oppfatar både norsk, norsk teiknspråk, dei samiske urfolksspråka og dei nasjonale minoritetsspråka. At alt dette blir femna av éi lov, det styrkjer statusen til alle desse språka. [...] Det er ein gledesdag for alle som er interesserte i språk, og for alle dei som har språkinteresser som dei opplever som trua eller under press.

*språkdirektør Åse Wetås,
til Nynorsk Pressekontor*

DET HAR KOMME MANGE dystre spådommar om framtida for norsk språk dei siste 15 åra, men norsk, endåtil nynorsk, står sterkt og høyrer til dei 100 best stilte språka i verda. Dei faktisk varige endringane i norsk skrift- og talespråk, for eksempel i ordtilfanget, er mykje mindre enn det mange trur – så langt. Men i det nye medie- og nettsamfunnet møter mange, særleg unge, engelsk i eit langt større omfang enn tidlegare. Derfor er kjennskap til språksituasjonen og kunnskap i norsk språk viktigare enn nokon gong.

Øyvind Fenne, i Romsdals Budstikke

2004 BLE «DUGNAD» Norges nasjonalord. Siden er vi blitt invitert til nasjonal dugnad for elbiler, NRK-lisens, bompenger og kutt i læreplaner. [...] – I utgangspunktet er jeg enig med ordbokens definisjon av dugnad, sier kulturminister Trine Skei Grande. – Men så hender det at vi bruker ord i overført betydning. Språket vårt blir fattigere om vi ikke gjør det, sier hun. – *Men NRK-lisensen eller parti-*

fellene dine som kaller bompenger en dugnad, hvor blir det av frivilligheten? – Det handler om at man stiller opp for noe som er større enn seg selv.

*kulturminister Trine Skei Grande,
intervjuet i Aftenposten*

HAR DU KJENT PÅ klimaangsten i det siste? Kanskje kjøttskam, plastskam, bilskam eller shoppingskam treffer deg bedre? [...] En rekke negativt ladede klimaord vant ordkåringene rundt om i verden i fjor, ifølge Språkrådets sak om ordklimaet 2018: Norsk *fôrkris*, svensk *flygskam*, engelsk *toxic* (giftig), tysk *Heißzeit* (hetetid) og spansk *microplástico* (mikroplast) er noen av dem som trekkes frem. Samtidig får vi andre nyord, som *plogging* (å plukke søppel på joggetur) og *matredder* (å kaste minst mulig mat), som kommer som en språklig motvekt til miljøpessimismen. Klimadebatten setter ikke bare spor i språket vårt, den virker også polariserende.

Lillian Vambheim, i A-magasinet

HER PÅ HUSET ER vi sågar strengere enn den offisielle språkpolitikken. Den sier nemlig at private virksomheter kan få gjøre som de vil, mens vi overprøver også disse når de ikke kan skrive. Vi skriver for eksempel *Kongsberggruppen* og *Astrup Fearnley-museet*, ikke absurditetene *Kongsberg Gruppen* og *Astrup Fearnley Museet*. Og vi skriver ikke *iPhone* eller *Burger-Spesialisten*, vi skriver *Iphone* og *Burgerspesialisten*.

Paal Uvaag, i Morgenbladet

Har du et spørsmål, kan du sende en e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Foto: acilo / iStockphoto

Spørsmål: Kan/skal man skrive *klima-utslipp*? Jeg mener at det er helt feil. Hva er utslipp av klima? *Utslipp av klimagasser* er derimot logisk.

Svar: Man kan i alle fall trygt skrive *klima-utslipp* og *klimagassutslepp*. Vi vil anbefale det, selv om ingen av variantene står i vanlige ordbøker ennå.

Det ble fort ganske vanlig å skrive *klima-utslipp*, og det er vanskelig å kalle det direkte feil. Vi har nemlig en god del liknende ord i språket, nærmere bestemt sammensatte ord med forledd som selv er amputerte sammensetninger.

I *Norsk referansegrammatikk* kalles ordtypen klammerform og analyseres slik:

Tefat er tilsynelatende satt sammen av *te* og *fat*, men går egentlig tilbake til *tekopp* + *fat*, slik betydningen ('fat for tekopp') viser. Liknende dannelser har vi i *livselskap* (*livs-forsikrings-selskap*), *atomfri* (*atombombefri*),

oljeplattform (*oljeboringsplattform*), *penge-lodd* (*pengelotterilodd*) o.a. [...] Grensene til vanlige sammensetninger er flytende. Et ord som *miljøbevisst* kan tolkes som klammerform om en oppfatter betydningen som 'miljøvernbevisst'. Men det kan også tolkes slik at det bare betyr 'bevisst miljøet', og i så fall kan det også regnes som en vanlig sammensetning.

Denne typen «midtklipping» av sammensetninger er altså ikke helt uvanlig. Logisk sett kan et ord som er laget på denne måten, være ganske meningsløst, men hvis det i virkeligheten ikke blir misforstått, er det mye som taler for å godta det etter hvert. Det er ikke overraskende at *climate emissions* uten *gas* er det vanligste i engelsk.

(Merk: «Klammerform» er et forvirrende navn på fenomenet, for det har vært brukt som synonym for «sideform» i rettskrivningen.)

Spørsmål: Heter det *fast* og *midlertidig ansatte* eller *faste* og *midlertidige ansatte*? Hva med *faglig ansatte*, *selvstendig næringsdrivende* og *daglige ledere*?

Svar: Det heter *fast ansatte* og *midlertidig ansatte* (eventuelt *tilsatte*, som er det samme).

I et annet perspektiv kan man tenke seg at ansatte faller i to grupper: de faste og de midlertidige. Men det er nok helst ansettelsesforholdet, ikke den ansatte, som er fast eller midlertidig. Man er så å si ansatt på en fast/midlertidig måte. Det blir da en parallell til det tenkte *raskt ansatte* (i motsetning til *raske ansatte*).

Det er mindre opplagt når adjektivet er *faglig*, men det er nok best å skrive de *faglig ansatte*.

I alle tilfellene er variantene uten flertalls-e både de tradisjonelle og de mest brukte. Adjektivet står adverbialt og er egentlig en bestemmelse til noe annet enn det substantiverte adjektivet/partisippet som kommer like etterpå.

To grammatisk beslektede eksempler er *psykiatrisk sakkyndige* og *psykisk utviklingshemmede*. Her kan ikke -e brukes etter *psykiatrisk* og *psykisk*.

I *selvstendig(e) næringsdrivende* var -e mest brukt før i tida, men det er nærliggende å tenke at disse næringsdrivende *driver* selvstendig, så vi skriver i dag *de selvstendig næringsdrivende*.

Når ordet som kommer etter adjektivet, er et rent, bøyelig substantiv, skal adjektivet bøyes (*daglige ledere*), selv om det kan virke ulogisk.

Spørsmål: Jeg er norsklærer på en videregående skole. De fleste elevene mine skriver «når det kommer til ...» der jeg ville ha

skrevet «med hensyn til / hva angår / når det gjelder». Det har kommet så langt at jeg har sluttet å rette. Er det riktig?

Svar: «Når det kommer til» er en anglisisme som mange reagerer på, og det må være greit å gjøre oppmerksom på dette.

Det er kanskje litt strengt å bruke rød penn. Men vi mener at du i det minste kan kommentere bruken hvis kommentaren ikke drukner i andre rettelser.

Det er ikke logikken eller grammatikken som er problemet med «når det kommer til». Lignende uttrykk er gamle i norsk: «når det kommer til stykket», «når det kommer til kamp» o.a. Dette siste viser til virkelig handling på et eller flere mulige punkt i framtida, slik «da det kom til» viser til noe som inntraff i fortida. Forskjellen kan illustreres slik:

- Da det kom til slagsmål, vant hun. / Når det kommer til slagsmål mellom dem, vil hun sikkert vinne.
- Når det kommer til (= gjelder) slagsmål, er han eksperten av de to. Men det betyr ikke nødvendigvis at han kan slåss.

Den siste tilnæringen («tilkomningen») er mer abstrakt og teoretisk, og «slagsmål» står i denne setningen for emnet/området, ikke selve basketaket. Det kunne nok ha blitt hetende «når det kommer til» i norsk for lenge siden hvis det hadde fylt et tomrom i språket. Men det skjedde ikke, for andre uttrykk (som «når det gjelder») var mer enn gode nok så lenge påvirkningen fra engelsk var liten eller moderat.

Alle uttrykkene konkurrerer for øvrig med «i forhold til», som absolutt bør kommenteres – og noen ganger rettes med penn.

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrke det norske språket og språkmangfoldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følger opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Dette gjør Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlige og private aktører om språkpolitiske tiltak, blant annet om klarspråk i det offentlige og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norsk-språklig teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringen skal bygge på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med målloven og gir råd om stedsnavn.
- Språkrådet gir råd og formidler kunnskap om språk, språkbuk og språkarbeid. Rådgivning på nett, nettorbøker, kurs, seminarer og publikasjoner er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Språkrådet fremmer norsk tegnspråk og de nasjonale minoritets-språkene kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukergruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjoner i andre land, blant annet om å sikre nabospråkforståelse i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for fremragende bruk av norsk i sakprosa og andre priser og stipend. Vi arrangerer den årlige Språkdagen for å sette søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovedmålene for Språkrådets arbeid

- Styrke norsk språks status og bruk på utsatte samfunns-områder
- Fremme norsk som et godt og velfungerende kultur- og bruksspråk
- Ivareta det språklige mangfoldet og språkbrukernes interesser

Direktøren leder Språkrådets sekretariat, som blant annet har tre språkfaglige seksjoner. Styret i Språkrådet er utnevnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet.

www.spraakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

Språkrådet

Postboks 1573 Vika
0118 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLIG REDAKTØR:
Åse Wetås

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

JOURNALISTER:
Sigrid Sørungård Botheim
sigrid.botheim@sprakradet.no

Lars Ivar Nordal
lars.ivar.nordal@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når
kilden er oppgitt.

OPPLAG: 10 800

Tekstene i dette nummeret
fins også på internett:
www.spraakradet.no/spraknytt

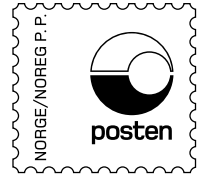
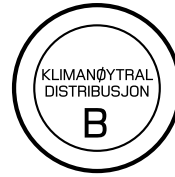
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
23.8.2019

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
Foto: Susanne Hætta

Baksideillustrasjon:
Foto: Jon Olav Nesvold /
NTB scanpix

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
0118 OSLO

HISTORIA BAK

Her får du passet ditt påskrive

Det er jo fint å ha mange stempel i passet – om ein ikkje lir av flyskam, da. Så kvifor er det negativt å få passet sitt påskrive?

Årsaka er at det er ikkje snakk om den slags pass som vi *i dag* tar med til utlandet. Det handlar om pass i den gamle tydinga 'skotsmål, attest'.

Rett nok er det ein samanheng mellom dei to typane pass. Og opphavet til begge er italiensk *passaporto*, som opphavleg tyder 'løyve til å passere hamna'.

Passet som blei påskrive, er *løpepass*. Eit slikt pass fekk tenestefolk påskrive før dei blei oppsagde og kunne dra vidare. Handverkssveinar og soldatar fekk òg avskilspass. Uttrykket *å gi nokon løpepass* kan brukast om 'å seie opp' eller 'å kvitte seg med' nokon.

Ein attest kan saktens vere god, men *å få passet påskrive* er blitt nokså einsidig negativt, jf. artikkelen *pas* i *Ordbog over det danske Sprog*:

faa sit skudsmaal udtrykt med tydelige, især dadlende ord; blive dadlet, gennemheglet (for udviste fejl)

Uttrykket står forresten ikkje i ordboka over moderne dansk, *Den Danske Ordbog*. Ein seier heller berre: *få læst og påskrevet* 'få en alvorlig irettesættelse eller kritik'. Dette kunne opphavleg òg handle om andre dokument enn pass.